

K FAŠISTICKÝM POKUSŮM UPEVNIT KAPITALISMUS V NĚMECKÉM ZEMĚDĚLSTVÍ

Karel Litsch

Rolnická otázka nabyla právě v poslední době, kdy dochází v kapitalistických státech k stálému ruinování širokých rolnických mas, velkého významu. Fašisace státního aparátu v USA a otevřená propagace fašismu v různých neofašistických organizacích v západním Německu je signálem k vytvoření demokratické, protiimperialistické lidové fronty proti fašismu, v níž nesmějí chybět široké masy malého a středního rolnictva.

Pro nás je hrozba fašismu navždy odstraněna, fašistická ideologie patří u nás již historii. Přesto však si musíme stále uvědomovat, že také u nás, zejména v řadách agrární strany, byli lidé, kteří dávali jednak německému fašismu za pravdu v jeho jednotlivých tvrzeních, jednak propagovali fašismus domácí. Příliš dobře jim vyhovoval, a příliš rádi by byli okopírovali Hitlerův „nový pořádek v Evropě“, který vypadal asi takto: drobná selská hospodářství se ruínují, jejich půdu převezmou velkostatkáři a část se odevzdá vesnickým boháčům, široké masy zemědělců se stávají bezzemky.

Marx a Engels několikrát poukázali ve spojitosti s revolucí 1848 na to, že „celá věc v Německu bude závislá na možnosti podepřít proletářskou revoluci jakýmsi druhým vydáním selské války;“¹ Marx jasně dokázal, že ekonomické zákony kapitalismu platí i v zemědělství. I na venkově dochází k oddělení výrobce od vlastních výrobních prostředků, k zničení malovýroby velkovýrobou a k zatlačování malorolnictva do řad proletariátu. Engels podtrhl Marxův poznatek slovy: „Je povinností naší strany objasňovat rolníkům vždy a všude naprostou beznadějnost jejich postavení, pokud vládne kapitalismus, naprostou nemožnost udržet jim jejich parcelové vlastnictví jako takové, naprostou jistotu, že kapitalistická velkovýroba se převálí přes jejich bezmocně zastaralou malovýrobu, jako vlak přes trakař. Jestliže to děláme, jednáme ve smyslu nevyhnutelného hospodářského vývoje a ten již rolníkům otevře hlavu pro naše slova.“² Avšak německé dělnictvo nebylo si z velké části vlivem zrádcovské

¹ Marx—Engels: Vybrané spisy II. str. 477.

² Tamtéž str. 458.

a oportunistické politiky sociálně demokratické strany vědomo svého historického úkolu. Přes jasné formulace klasiků nechápali často i nejlepší vůdcové německého dělnického hnutí — a patří mezi ně i takoví příslušníci „levice“ jako R. Luxemburgová a K. Liebknecht — velký význam rolnictva jako spojence v socialistické revoluci. Pohlíželi chybně na rolnictvo jako na jednotnou třídu a nepřihlíželi k třídní diferenciaci a struktuře rolnictva. To je také jednou z hlavních příčin porážky německých dělníků v bojích let 1918 až 1923 a vítězství imperialismu a militarismu. „Byl to veskrze starý, prusko-německý, junkersko-buržoasní imperialismus, který tehdy nanovo rozvíjel své síly“³ a pomohl fašismu k nástupu. V podstatě se opakovala před Hitlerovým nástupem vlivem zrady sociální demokracie stará chyba z let 1918 až 1923, protifašistické a kolísající vrstvy německého rolnictva byly pro nedostatek akční jednoty dělnické třídy bez vedení. Soudruh Dimitrov o tom řekl: „Fašismus zvítězil rovněž proto, že proletariát zůstal izolován od svých přirozených spojenců. Fašismus zvítězil proto, že se mu podařilo strhnout za sebou velké masy rolnictva, a to proto, že sociální demokracie ve jménu dělnické třídy dělala v podstatě protirolnickou politiku.“⁴

Pro německé rolnictvo tak nesmírně trpká „pruská cesta vývoje kapitalismu v zemědělství“ má svůj původ již v prvních obchodních stycích feudálních junkerů s rozvíjejícím se kapitalismem na západě a v ní spočívají též kořeny vzniku druhého nevolnictví. „Jeden z neblahých následků druhého nevolnictví spočíval v tom, že připravil začátek „pruské cesty“ vývoje kapitalismu v německém zemědělství. Tím byl vytyčen pro pracující venkova tak nekončící bolestivý proces vzniku německého agrárního kapitalismu junkerského typu“.⁵ Reformy na začátku 19. století a ohromné sumy placené sedláky za t. zv. „osvobození“ urychlily a podpořily společně s nedokončenou měšťáckou demokratickou revolucí tuto cestu. „Feudální velkostatkářské vlastnictví zůstalo (proto) v Německu nedotčeno, hospodářská a politická moc východolabských junkerů, nejrozhodnějších reprezentantů feudalismu, nezlomena. Následkem toho vzrůstali junkeři nejprve do kapitalismu a potom do imperialismu.“⁶ Junkeři se stali přes svoje feudální tituly kapitalisty. Spojenectví mezi finančním kapitálem a junkery, které dalo vznik fašismu, proto také není nikterak zjevem náhodným, nýbrž důsledkem dlouholetého vývoje.

³ Pieck: Projevy a stati str. 75.

⁴ Dimitrov: Výbor z projevů a článků str. 61.

⁵ Schilfert: Marx—Engels—Lenin—Stalin zur deutschen Geschichte. (Einheit 1953, č. 5, str. 677.)

⁶ Pieck: Projevy a stati str. 71.

Díváme-li se na německé dějiny, vidíme na první pohled, že postavení německého rolnictva nebylo na celém německém území jednotné. Již od XII. století vznikají zhruba dvě oblasti s odlišným vývojem feudálních poddanských vztahů.

Když došlo ve 12. a 13. století ke germanisaci původně slovanského území na východ od Labe, namířili němečtí baroni a rytíři veškerý feudální útlak proti původnímu slovanskému obyvatelstvu, na které byla uvalena vysoká naturální renta a zejména robota, která byla do té doby na tomto území téměř neznámá. Němečtí selští kolonisté naproti tomu měli značně privilegované postavení, „byli dokonce uznáni právně jako svobodní“.⁷ Jednak odváděli svému pánovi poměrně malou, pevně stanovenou naturální rentu a konali přesně určené služby menšího rozsahu, jednak vlastnili rozsáhlá práva, jak je nacházíme v germánské marce. Jejich postavení bylo až do polovice 16. století mnohem výhodnější než postavení rolníků v západní části Německa. Tím si také vysvětlíme skutečnost, že selská válka neměla na východ od Labe téměř žádný ohlas.

Během 16. století dochází k značnému rozvoji vývozu obilí z východolabské oblasti do západní části Evropy. Vzhledem k charakteru vývozu přenesla se téměř celá iniciativa obchodu z hospodářsky upadajících měst na junkerský velkostatek. Junkerská zemědělská velkoprodukce, která se vyvíjela na základě tohoto vývozu, přinášela s sebou jako ekonomickou nutnost t. zv. druhé nevolnictví. „Kapitalistická perioda se ohlásila na venkově jako perioda zemědělské velkoprodukce na základě nevolnické roboty.“⁸ Zejména od druhé poloviny 16. století pokračuje velmi rychle přeměna svobodných rolníků v poddané a pak v nevolníky. Dochází k značnému vykořisťování rolníků robotou, k omezování a rušení práva volného stěhování a k úplnému upoutání rolníků k junkerskému velkostatku.

Zemědělská velkoprodukce na velkých latifundiích byla pro pruské junkerstvo při tehdejším nedostatku peněz a stoupající ceně obilí velmi výnosným obchodem. Snažilo se rozšířit své statky t. zv. sváděním (skládáním) selské půdy. Dokud měli rolníci jako úročníci (Zinsleute) postavení téměř svobodných, nebylo samozřejmě možné — a to zejména pokud plnili své povinnosti vůči pánovi — vyhnat je z jejich honů (Hufen). V pozdější však době, když už byl dokončen proces přeměny úročníků v nevolníky, nebylo už těžké svádět selskou půdu v potřebném rozsahu. Tak byla velká část rolníků „vyhnána nebo degradována na chalupníky (Kotsassen) s pouhou chatrčí a trochou zahradní půdy, jejich dvorce byly sváděny ve velký panský statek a ten byl obděláván

⁷ Engelsova poznámka k třetímu německému vydání prvního dílu Marxova „Kapitálu“ str. 245.

⁸ Marx—Engels—Lenin—Stalin zur deutsche Geschichte I., str. 153.

robotou nových nádeníků a ještě zbylých rolníků“.⁹ To však nebylo vše.

Panovník neméně šlechtitný než šlechta potřeboval rovněž mnoho peněz. A tak za to, že dovolil šlechtě znevolnit sedláky, dovolila mu ona ukládat na tytéž sedláky daně. A aby celou věc dovršil, sakcionoval zemský kníže přeměnu dřívějšího předsednictví vrchnosti na už dávno neexistujícím svobodném selském soudě v právo patrimonálního soudnictví a policejní správy pozemkové vrchnosti, podle které vrchnost nebyla pouze šéfem policie, nýbrž i soudcem nad svými rolníky, a to dokonce ve vlastní věci, takže rolník mohl vrchnost žalovat pouze u vrchnosti samé. Tím se stala vrchnost tvůrcem zákona, soudcem a vykonavatelem rozsudku v jedné osobě.¹⁰ Spojením pozemkové, soudní a dědičné pravomoci¹¹ vznikl v rukou junkerů hospodářsky a politicky velmi silný celek, kterému se nemohla postavit v cestu ani města, přenesením těžiště obchodu na západ velmi oslabená, ani zadlužená a bezmocná zemská knížata (zeměpáni). Dochází tak k opačné situaci než v západní Evropě, kde se mladá buržoasie ujímá všude hospodářského vedení a kde se vytváří centralisované národní státy. Obchodní sblížení junkerů s rozvíjejícím se kapitalismem na západě, má tedy za následek upevnění hospodářského a politického postavení junkerů, a to jednak vůči knížatům, proti nimž jsou junkeři v oposici, jednak vůči městům, kterým upevnění feudálních nevolnických vztahů bere možnost získávat svobodné pracovní síly tak nezbytně nutné pro rozvoj manufactur, jednak konečně vůči rolníkům, kteří přeměnění v nevolníky stávají se téměř otroky se stále delší robotou a většími povinnostmi. Je třeba zdůraznit, že vytváření trhu na obilí v rukou junkerů nevedlo ani ke kapitalisaci jejich velkostatků, ani k vývoji peněžních vztahů mezi nevolníky a junkery, právě naopak, peněžité dávky jsou nahrazovány robotou, neboť jen zvýšené vykořisťování rolníků robotou mohlo zajistit dostatek pracovních sil — junkerský velkostatek zůstává nadále převážně naturálním hospodářstvím.

Jinak se vyvíjely rolnické poměry v oblastech na západ od Labe. Nevolnictví raného feudalismu dalo pánovi práva, která se během doby stala bezcennými. Postavení nevolníků se proto rovnalo stále více postavení pouhých poddaných, nebo dokonce téměř svobodných. Když se však během 14. a 15. století začalo ve městech rozvíjet peněžní hospodářství, snažila se šlechta zvýšeným vykořisťováním rolníků — zejména peněžními a naturálními dávkami, robotou, sváděním selské půdy a zrušením rozsáhlých práv markových — naplňovat svoje stále prázdně pokladny. „K tomu pomáhali zeměpánům a šlechtě římstí juristé, kteří tím, že použili římských právních zásad na německé poměry často nepochopené způsobili nesmírný zmatek, kterým pán vždy získal a sedlák vždy ztratil.“¹² To nakonec vedlo k častým selským vzpourám a ně-

⁹ Tamtéž str. 153.

¹⁰ Tamtéž str. 571.

¹¹ V německé literatuře je spojení pozemkové, soudní a dědičné pravomoci v rukou statkáře charakterisováno jako „Gutsherrschaft“.

¹² Marx—Engels—Lenin—Stalin zur deutsche Geschichte I., str. 152.

mecké selské válce. Po porážce rolníků a vítězství feudálů byla sedlákům vzata jejich poslední práva a proces znevolňování rychle pokračoval. Pouze ta skutečnost, že zeměpisná poloha a přílišná vzdálenost jihozápadního Německa od světových obchodních center se nepříznivě projeví na rozvoji zemědělské velkoprodukce a že rolnické masy se mohly opírat o poměrně silné postavení zemských knížat, takže nedošlo k svádění selské půdy ve velké míře, zachránila sedláky před osudem jejich východoněmeckých bratří. Zůstal tak i po třicetileté válce zachován velký počet selských usedlostí, t. zv. „Maierhöfe“, které se v pozdější době staly fakticky i dědičnými a z kterých odváděl sedlák pouze určitý díl úrody, pevně stanovený.

Zmatky, které nastaly během třicetileté války a po ní, umožnily šlechtě dokončit v celém Německu úplné ujařmení sedláků. „...třicetiletá válka zničila nejvýznačnější část produktivních sil používaných v zemědělství, a tím i současným zničením mnohých měst přivedla sedláky, plebejce a ruinované měšťany na dlouhou dobu do irské bídy v její nejhorší formě.“¹³ Knížata, šlechta a v katolických částech Německa i církve sváděly velkou většinu půdy za války zničených nebo opuštěných selských dvorů a připojily ji ke svým dominiím. Úbytek obyvatelstva z 18 milionů na 6 milionů¹⁴ během války, vedl k značnému nedostatku pracovních sil na statcích feudálů, což se projevilo v dalším utužení feudálních vztahů — ve zvýšení roboty a platů. „Každé knížátko vyssávalo své poddané jako upír a utlačovalo je naprosto podle své libovůle. Říše se nikdy nestarala o vnitřní záležitosti kteréhokoliv státu, až na to, že vytvořila soudní dvůr (Říšský komorní soud ve Wetzlaru), který měl vyřizovat žaloby poddaných proti jejich vládcům. Avšak tento skvělý soud se tímto přím věnoval s takovou péčí, že nikdo nikdy neslyšel, že by se tam byla nějaká pře rozhodla. Je téměř neuvěřitelné, jaké krutosti a svévolnosti páchala nadutá knížata na svých poddaných... Také šlechta, která nebyla nezávislá, nýbrž podléhala svrchovanosti krále nebo některého biskupa či knížete, jednala obvykle s lidem hůře než ze psy a ždímal z práce svých nevolníků — neboť nevolnictví bylo tehdy v Německu obecným zjevem — co jen mohla.“¹⁵ Ani prodej nevolníků nebyl považován za protiprávní nebo nelidský, vládnoucí společnost se na něj dívala jako na prostředek, kterým je umožněno rozdělit pracovní síly na venkově tak, jak toho vyžaduje potřeba. Všeobecnému úpadku na venkově napomáhala feudální rozdrobenost, která se stala brzdou německého obchodu a z něho plynoucího hospodářského rozvoje. Německá vesnice živořila.

Během 17. a 18. století poznali panovníci, že systém svádění selské půdy (Bauernlegen) není nikterak v zájmu jejich stále prázdných státních pokladen. „Rolníci, dříve než byli svedeni, platili státní daně, avšak z jejich honů spoje-

¹³ Engels: Německá selská válka str. 103.

¹⁴ Abusch: Der Irrweg einer Nation, str. 26.

¹⁵ Engels: Německo v předvečer revoluce 1848 str. 15—16.

ných s dominiem (mit dem steuerfreien Dominium zusammengeworfenen Hufen) prostým daně, nedostal stát ani vindry“.¹⁶ Došlo tak v zájmu státních financí a vojenství se strany panovníků k pokusům o reformu selských poměrů. Pro rozhodný odpor šlechty však byl vydáván pouze t. zv. „Bauernschutz“ (selská ochrana). V západních a zejména jihozápadních zemích Německa, kde postavení zemských knížat se upevnilo, hned po selské válce došlo k prvním zákazům svádění selské půdy již před třicetiletou válkou a během ní (na př. v Sasku máme záznamy zákazů již z let 1609, dále 1623 a 1763).¹⁷ V oblastech na západ od Labe zavádí se „selská ochrana“ během první poloviny 18. století (pro marku Braniborskou už v r. 1714, pro pruskou část Slezska v r. 1717, pro ostatní pruské země r. 1749, v Braniborsku, Pomořansku a Slezsku měl být zachován počet usedlostí, který existoval r. 1756).¹⁸ Selská ochrana nedovolila vrchnosti svádět selskou půdu. Každá uvolněná nebo opuštěná selská usedlost měla být znovu osídlena rolníkem a nikoli zabrána velkostatkem. Selská ochrana chránila sice nevolníka před největšími výstřelky šlechty, zabránila zejména dalšímu svádění selské půdy, neznamenal však nikterak ochranu osoby nevolníka, který byl nadále vydán svévoli šlechtice. Přes to, že tato ochrana byla velmi skrovná a nadto byla většinou vrchností obcházena anebo upadla v zapomenutí, takže musela být stále obnovována, či dokonce někde nebyla pro odpor stavů vůbec provedena (na př. ve východním Prusku a Meklembursku), lze o ní říci, že zachránila velký počet selských usedlostí před sváděním.

Velká francouzská buržoasní revoluce a napoleonské války urychlily vývoj německých poměrů. Když vypukla francouzská buržoasní revoluce zachovalo sice slabé a „ukázněné“ německé měšťanstvo klid, připustilo dokonce bez odporu kontrarevoluční intervenci pro Francii, rolnictvo však se pod přímým vlivem francouzské revoluce odhodlalo k několika povstáním a vzpourám, jež byly pro svoji roztržičnost, provinciální lokálnost a konečně i pro zbabělost buržoasie předem odsouzeny k porážce.¹⁹ Až „Napoleonův vpád znamenal pro Německo první násilné pronikání do složitého německého feudálního systému. Tento vpád přinesl s sebou první kroky k odstranění starých feudálních výsad šlechtických státkářů a pozemkových vlastníků, zrušení několika menších států ve prospěch větších států. Byl to násilný zásah do starého křesťansko-germánského pořádku, to však také na druhé straně znamenalo nové možnosti měšťáckého vývoje v Německu“.²⁰

¹⁶ Marx—Engels—Lenin—Stalin zur deutschen Geschichte, str. 572.

¹⁷ Viz článek P. Stultze: Der sächsische Bauernaufstand 1750 (Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1953 č. 1, str. 24).

¹⁸ Viz článek J. Nichtweisse: Zur Frage der zweiten Leibeigenschaft und des sogenannten preussischen Weges der Entwicklung des Kapitalismus in der Landwirtschaft Ostdeutschlands. (Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1953 č. 5, str. 713).

¹⁹ Známé je povstání saských rolníků roku 1790, rolnické vzpoury na vesenském panství „Géra“ a na panství „Leuthen“ na podzim 1790 a dále povstání slezských tkalců roku 1793. Viz o tom článek P. Stultze: Der sächsische Bauernaufstand 1790. (Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1953 č. 1—3.)

²⁰ Obermann: Úvod k Engelsově práci: Německo v předvečer revoluce 1848, str. 10.

Již před Napoleonovým vpádem došlo v některých zemích Německa ke zrušení nevolnictví (na př. v Badensku r. 1783, v Šlesvicku – Holštýnsku r. 1804). Nikde však na celém území říše nedošlo k zrušení roboty a feudálních dávek. Teprve zákonodárství francouzské revoluce a Napoleonův Code civil osvobodil německé rolnictvo na levém břehu Rýna od roboty a jiných povinností a zrušil vrchnostenská práva k půdě a to bez náhrady. Státy rýnského spolku, království Vestfalské a porýnské země zrušily pod nátlakem Napoleona, který využil nálady lidových mas a vlastního postavení protektora těchto zemí, ve velmi krátké době veškeré feudální nevolnické vztahy a vrchnostenská práva – většinou však za náhradu. Pro zůstávající nevolnické státy to znamenalo velký krok vpřed. Široké masy německého rolnictva a hlavně mladá německá buržoasie nechápaly však obrovský význam těchto liberálních reforem „... dělaly vše co bylo v jejich moci, aby otočily kolo dějin zpět do r. 1789“.²¹ Velkou úlohu hrála také skutečnost, že široké masy lidu v porobených státech se dostaly pod dvojitý jho, a to na jedné straně své vlastní buržoasie a statkářů a na druhé straně cizího dobyvatele. Nenávist k porobě vyústila v jednotný zápas proti cizímu utiskovateli. Napomáhal k tomu nacionalismus mladé německé buržoasie, která maskujíc své vlastní zájmy sjednotila pod módními hesly jako „velký německý národ“, „národní nezávislost“ atd., široké masy lidu k boji proti Napoleonovi. Lid bojoval s nadšením za uskutečnění těchto hesel, neuvědomoval si, že porážka Napoleonova znamená zároveň porážku liberálních reforem a vítězství feudálních knížat a šlechty.

Podívejme se nyní blíže na vývoj pruských zemědělských reforem pro pozdější postavení junkerů v Německu tak důležitých. Do katastrofální porážky Pruska roku 1806 došlo sice k uvolnění feudálních nevolnických vztahů na státních dominiích,²² v podstatě se však pruská agrární politika nedostala přes selskou ochranu, tak často sabotovanou zemskými stavy.

Hospodářská situace Pruska po tilsitském miru byla přímo katastrofální. Co nebylo zničeno válkou, nebo netrpělo pod okupační armádou a nesmírnou reparací, bylo hospodářsky zničeno Napoleonovým kontinentálním systémem, který znemožnil mimo jiné vývoz obilí do Anglie, Švédska a Holandska, pro východní provincie Pruska tak výhodný. I nejzaostalejší pruský byrokrat musel pochopit, že pouze reformy – a to především reforma agrární – mohou zachránit zemi před úplným úpadkem.

První popud k zavedení reforem dal sám Napoleon v Tilsitu, a to ze dvou důvodů. Jednak byly reformy nejlepší pákou jeho moci, a proto je zavedl všude tam, kde mu to umožnila jeho moc nebo vliv, jednak chtěl reformami zlepšit příjmy pruské státní pokladny, aby se stala schopnější platit jeho reparační

²¹ Engels: Německo v předvečer revoluce 1848, str. 26.

²² Už v roce 1767 došlo k úpravám nevolnických poměrů na státních doménách. Roku 1799 bylo zrušeno nevolnictví v markách a v Pomořansku, dále byly v Prusku, Pomořansku a ve Slezsku zrušeny potažní roboty a přeměněny v peněžité dávky. Nařízením z roku 1808 bylo zrušeno nevolnictví na všech státních doménách, a to bez náhrady.

požadavky. Napoleon vykonal na pruskou vládu tlak zejména tím, že na obsazeném pruském území, kde vytvořil dva nové státy (knížetství Varšavské a království Vestfalské) začal osvobozovat rolnictvo, což mělo velký ohlas u pruských rolníků. Jedním z dalších a neméně důležitých činitelů byly otázky souvisící s bojeschopností pruské armády. K příčinám rychlé a přímo katastrofální porážky Pruska patřilo to, že nikde v zemi ani v armádě se nenašla ani stopa národního odboje a dokud se masy rolnictva — kádr armády — nacházely v poddanství junkerů a v dosahu holi šlechtických důstojníků, nebylo zlepšení pro další boj s Napoleonem ani možno očekávat. Chtěla-li pruská vláda získat široké lidové masy pro osvobozovací boj, nemohla to učinit jiným způsobem než reformou politicko-společenských poměrů, zejména zrušením nevolnictví.

Už 17. srpna 1807 předložily „Provinzialdepartement“ a „Immediatkomision“ králi dva návrhy agrární reformy, které v podstatě obsahovaly dva hlavní body: 1. svobodu vlastnictví půdy, to znamená, zrušení monopolů šlechty vlastnit velkostatky, 2. zrušení nevolnictví, to znamená zavedení svobody rolníkovy osoby, nikoliv však osvobození od feudálních povinností — všechny roboty a platy měly trvat nadále. Král souhlasil s návrhy bez námitek a pověřil bratry Schrötterovy vypracováním zákona. Krátce před vydáním Řijnového ediktu vydaly stavy prohlášení, ve kterém se pravilo, že souhlasí se zrušením nevolnictví pouze tehdy, zůstane-li pro děti poddaných zachována pětiletá povinná služební doba na velkostatku, t. zv. „Zwangsgesindedienst“²³ a bude-li jim ponechána volná ruka nad selskou půdou. Bratři Schrötterovi odmítli požadavek pětileté povinné služby na velkostatku. Poněvadž však chtěli ukojit hlad junkerů po selské půdě, navrhli, aby bylo statkářům povoleno svádět půdu těch poddaných, kteří nebyli dědičně usedlí — a těch byla většina. Junkerům měla z toho vyplývat jen povinnost usídlit za každou vyhnanou selskou rodinu, rodinu zemědělského dělníka. Při poměrně vysoké a stále stoupající ceně půdy, která znemožňovala širokým rolnickým vrstvám a venkovskému proletariátu nabývat pozemky, bylo by to znamenalo zánik středního a malého rolnictva vůbec. Je zásluhou jinak ne příliš pokrokového svobodného pána vom Steina, který převzal začátkem října opět svůj bývalý úřad, že edikt z 9. 9. 1807 nedopadl přímo katastrofálně pro rolnictvo. Obsahoval v podstatě dva body:

1. Šlechtě bylo povoleno jakékoli podnikání na poli hospodářském a naopak i rolníci a měšťané mohli nabývat šlechtické velkostatky (t. zv. Freiheit des Güterverkehrs).

2. Bylo zrušeno nevolnictví.

²³ Od roku 1518 bylo stanoveno, že děti sedláků, chtějí-li vstoupiti do služby, musí napřed nabídnouti své služby pánovi, jehož byli poddanými. Nařízení bylo roku 1550 opakováno. Utužením nevolnictví vznikla pak t. zv. „Zwangsgesindedienst“. Po zrušení povinné služební doby byla 8. 11. 1810 vydána t. zv. „Gesindeordnung“, která upravila čelední poměry na základě námezdním.

Výhody, které z ediktu pro rolnictvo vyplývaly,²⁴ byly tedy minimální, všechny feudální platy a služby zůstaly zachovány. Rozhodnutí o svádění selských dvorců, jak bylo navrženo bratry Schrötterovými, vyhradil Stein pro zvláštní instrukci. Reforma nebyla nikterak velkolepá. Avšak i tato skromná „reforma“ byla reakcionářským junkerům trnem v oku a proto využívali všech svých úřadů, policejní správy i vrchnostenské juristikce k tomu, aby ji sabotovali, nebo alespoň zdrželi její provádění. Instrukce (Ausführungsbestimmungen zum Edikt) byly vydány dne 14. 2. 1808 pro Litevsko a Východní a Západní Prusko, dne 27. 3. 1808 pro Slezsko a Kladsko a dne 9. 1. 1810 pro marky a Pomořansko. Instrukce kladly sice svádění selských statků určité meze, v podstatě je však podporovaly v širokém rozsahu. Instrukce rozlišovaly „mladé“ a „staré“ selské usedlosti podle roku vzniku. (Ve Východních Prusích po roce 1752 a v Západních Prusích po r. 1774.) Všem tak zvaným „mladým usedlostem“ byla odňata státní ochrana a byly ponechány statkářům na pospas. V odůvodnění, kterým chtěla pruská vláda ospravedlnit svoji dobrotu k junkerům uvedla, že mladé selské usedlosti vznikly následkem všeobecného blahobytu po r. 1752 a 1774, který však během válečných let zanikl a ztratily tak své opodstatnění. Nerozlišovaly se však pouze „mladé“ a „staré“ selské usedlosti, nýbrž i dědičně a nedědičně osídlené. I zde bylo statkářům povoleno svádět omezený počet nedědičně osídlených dvorců střední velikosti, avšak s výhradou, že za každého vyhnaného rolníka musel být na statku zaměstnán jeden zemědělský dělník s rodinou.

„Agrární reforma, která našla svůj výraz v Říjnovém ediktu r. 1807, byla tedy více reformou pro junkery než pro rolníky. Junkeři zůstali v nezmenšeném vlastnictví svých stavovských privilegií, zůstaly jim také zachovány všechny feudální dávky, robota a služby. Říjnový edikt pozvedl jejich hospodářský stav, i když museli přistoupit na zrušení nevolnictví, tak byli přece bohatě odškodněni dalekosáhlým právem svádět selské dvorce, což jim v zásadě zakázal i bedřichovský stát.“²⁵

V dalších letech se mezinárodní situace vyjasnila, Evropská reakce zvedala hlavu proti Napoleonovi. Pruští reformátoři, ve snaze zajistit Prusku přední postavení v nastávajícím boji s Napoleonem, vynutili na „Landesdeputiertenversammlung“ tak zvaný „Regulierungsedikt“ ze dne 14. 9. 1811, který v podstatě neměl jiný úkol než povzbudit rolnictvo k boji proti Francouzům. V ediktu byla rolníkům slíbena dalekosáhlá úprava vztahů mezi statkářem a rolníkem a právo vykoupit se z břemen. Edikt dělil rolníky opět na dvě skupiny, a sice na vlastníky dědičných a nedědičných usedlostí. Rolníci hospodařící na dědičných usedlostech (Lassbauern) byli povinni odstoupit svému

²⁴ R. Stein: ve své práci „Die ländliche Verfassung Ostpreussens“, roztřídil rolnictvo asi do 14 skupin. Hranice těchto skupin nejsou přesně určitelné, budu proto mluvit nadále pouze o rolnictvu obecně. Ostatně není ani cílem tohoto příspěvku osvětlit různost těchto skupin nebo vymezit jejich přesné hranice.

²⁵ Mehring: Von Tilsit nach Tauroggen, str. 29.

pánu jako náhradu za feudální služby a platy jednu třetinu své půdy, rolníci hospodařící na nedědičných usedlostech (Lassiten und Zeitpächter) dokonce jednu polovinu své půdy.²⁶ Brzo se však ukázalo, že edikt z r. 1811 obsahoval pouze sliby. Junkerům nebyla totiž žádná reforma dosti výhodná, různými intrikami dosáhli několika změn ediktu ve svůj prospěch. Po vídeňském kongresu pak, když se evropská reakce cítila opět bezpečna a nemusela se již obávat „zlého“ Napoleona, byla rolnictvu, které tak hrdinně bojovalo proti svému „utiskovateli“, deklarací ze dne 29. 5. 1816 zasazena poslední rána. Tato deklarace vyloučila z práva vykoupit se z břemen všechny rolníky, kteří neměli vlastní potah, jejichž usedlosti nebyly zapsány v obecném katastru anebo vznikly před určitým rokem.²⁷ Toto omezení působilo zničujícím způsobem na široké vrstvy malého a středního rolnictva. V roce 1821 bylo vydáno další nařízení,²⁸ které omezilo možnost výkupu od feudálních povinností v ještě větší míře než nařízení předešlá, potvrdilo výslovně trvání feudálních břemen pro majitele menších hospodářství — Kotsassen, Häusler, Dreschgärtner atd. — to znamená pro všechny chalupníky a nově usazené nádeníky. „Bylo zapotřebí ještě revoluce r. 1848, aby bylo konečně zúčtováno se všemi feudálními výsadami, a ve skutečnosti skončilo toto pruské rolnické hnutí teprve v roce 1865; bylo třeba dvou generací, aby bylo nesrovnatelně ubožejším způsobem dosaženo toho, co prosadila francouzská revoluce za jednu noc“.²⁹

Příliš pozdě byl po revoluci 1848 vydán t. zv. „Ablösungsgesetz“ z 2. 3. 1850, který měl zmírnit účinky ediktu z r. 1811 a zejména deklarace z r. 1816 tím, že výkupné už nemělo být placeno statkářům v půdě, nýbrž v penězích.³⁰ Velký počet selských dvorců byl již připojen k junkerským latifundiím.

Pomalý vývoj kapitalistických výrobních vztahů, který byl následkem silných feudálních prvků, stal se historickou zvláštností německých poměrů. Rozvoj velkopřůmyslu byl brzděn nedostatečnou kapacitou vnitřního trhu, politickou rozdrobeností a malou kupní silou obyvatelstva, těžce stíhaného feudálními daněmi. Samozřejmě, že i „pruská cesta“ vývoje severoněmeckého zemědělství, které bylo ve své většině až do poloviny 19. století založeno na nevolnických vztazích a které způsobilo malou poptávku vesnice po průmyslovém zboží, měla nepříznivý vliv na rozvoj průmyslu.³¹ Teprve kolem 30. let se postavila německá buržoasie, zejména v rýnské oblasti, která byla vlivem francouzské okupace téměř osvobozena od všech feudálních přežitků a kde se nacházelo ohromné přírodní bohatství, pozvolna na nohy. Další rozvoj průmyslu pak vidíme po rozšíření celního spolku v letech 1849 až 1859. O tomto období na-

²⁶ „Erbzinsleute“ a „Erbpächter“ byli z ediktu vůbec vynecháni.

²⁷ Pro Slezsko byl směrodatný rok 1749, pro Braniborsko a Pomoransko rok 1763 a pro Záp. Prusko rok 1774.

²⁸ „Ablösungsordnung“ ze dne 27. 6. 1821.

²⁹ Mehring: Německé dějiny od konce středověku str. 95.

³⁰ Zároveň byla zřízena důchodová banka (Rentenbank), která měla usnadnit finanční provedení nového zákona.

³¹ Kuczynski: Die Geschichte der Lage der Arbeiter in Deutschland 1789—1870, str. 46.

psal Marx, že se Německo změnilo ze státu agrárního ve stát průmyslový. V té době byl položen základ pro pozdější expansivní politiku Německa. Sjednocení Německa „shora“ a vládnoucí postavení finančního kapitálu a junkerů v „druhé“ a později ve „třetí“ říši je důsledkem tehdejší zbabělé politiky buržoasie, která ze strachu před lidovými masami neprovedla radikální demokratické reformy a spojila se raději s feudálními junkery.

Když Lenin ve své práci „Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905—1907“ charakterisoval vývoj zemědělství, poznamenal, že při pruské cestě v zemědělství, „je hlavním obsahem evoluce to, že nevolnictví přerůstá v porobu a v kapitalistické vykořisťování na pozemcích feudálů-statkářů-junkerů“.³² To se projevilo zejména v Prusku, kde si junkeři zachovali přes veškeré reformy své feudální společenské a politické postavení a zůstali i nadále nejmocnější hospodářskou silou na venkově. Nejenže úřednický aparát byl zcela v rukou šlechtických statkářů, pruští junkeři měli dokonce svoji policii a mohli každého stávkujícího zemědělského dělníka uvrhnout do vězení.³³ V 50. letech 19. století jim pak umožnily vysoké ceny obilí a ohromné sumy peněz, které dostali od sedláků za t. zv. „osvobození“, přechod ke kapitalistickému způsobu zemědělské velkovýroby s využitím strojů a námezdních pracovních sil. Vzhledem k tomu, že junkerům zůstala zachována důležitá feudální privilegia, jako policejní moc, právo patrimonálního soudnictví a patronát nad školou a kostelem, zůstali i po revoluci roku 1848 nejsilnější politickou mocí na venkově, která měla ve vleku značnou část nádeníků a malého a středního rolnictva. Je tedy možno říci, že jak hospodářská, tak politická moc junkerů nebyla agrární reformou nikterak ohrožena, nýbrž naopak posílena, a to zejména ohromnými sumami peněz a velkou částí půdy, kterou jim postoupilo pruské rolnictvo jako náhradu za „osvobození“. „Jenom ve Slezsku urozená šlechta dostala náhradou: na penězích 18,544.766 tolarů, na peněžité rentě každý rok 1,599.992 tolarů, naturální renty 260.069 šefflů žita ročně, konečně 1,533.050 jiter půdy, postoupené sedláky“.³⁴ Jen v penězích zaplatili rolníci v období od r. 1816 do roku 1856 junkerům asi jednu miliardu marek. Rolnictvo bylo sice „osvobozeno“ od feudálních nevolnických vztahů, ale zbaveno zároveň také velké části půdy. Mnoho rolníků se stalo zemědělskými námezdními dělníky s malým přidělem půdy a vytvořilo tak základní masu námezdně pracujících na velkostatku.

Naproti tomu v západním Německu, kde byly zejména na levém břehu Rýna velkostatky většinou smeteny francouzskou buržoasní revolucí, stalo se vedoucí silou na venkově buržoasní rolnictvo (Großbauerntum), které se vyvíjelo z t. zv. „Maierhofu“ a bylo v pozdější době jedním ze základních

³² Lenin: Agrární program soc. dem. v I. ruské revoluci 1905, str. 24.

³³ Známý je t. zv. „Prügelgesetz“, který dával statkáři právo trestat deputátníka vězením až do jednoho týdne a tělesným trestem až do 25 ran holí. Zákon se vztahoval nejen na deputátníky a jejich ženy a děti bydlící na statku, nýbrž i na nádeníky.

³⁴ Kan: Revoluce 1848 v Rakousku a v Německu.

pilířů fašistické agrární politiky. Třídní diferenciací rolnictva, která se objevila již za feudalismu, se během XIX. století v celém Německu prohlubuje. Vytváří se tak situace, ve které na jedné straně stojí kapitalistická velkovýroba reprezentovaná ve své většině junkerskými velkostatkáři a kulaky, kteří se stávají významným spojencem buržoasie na venkově a na druhé straně malovýroba — malý a střední rolník — která pro svoji intenzitu, s jakou obdělává půdu, je často mylně považována za výhodnější než zemědělská velkovýroba a která upadá už během 1. poloviny 19. století do područí finančního kapitálu, takže její zájmy se dostávají do příkrého rozporu se zájmy buržoasie.

Krise, kterou prodělávalo německé zemědělství v letech 1820—1825, byla brzy překonána a v 30. letech 19. století začalo období, ve kterém se vyvíjelo zemědělství velmi slibně. V 70. letech se však agrární krise, která zachvátila celou Evropu, projevila takovou měrou, že zadluženost malých a středních zemědělských usedlostí pozoruhodně stoupla. To se projevilo v ohromném růstu bídy a proletarisace rolnictva. Šestapadesát procent veškerého počtu hospodářů (převážná většina majitelů méně než 2 ha půdy) se nemohlo již uživit pouze zemědělstvím a měli vedlejší zaměstnání. V letech 1882 až 1895 vzrostl počet hospodářství do 2 hektarů o 174.000 hospodářství a jejich zemědělská plocha klesla o 18.000 ha, při čemž se počet ostatních hospodářství (od 2 ha do 1.000 ha) zvýšil pouze o 108.000 hospodářství, jejich zemědělská plocha však vzrostla přibližně o 650.000 ha.³⁵ Největší přírůstek připadá na parcelová hospodářství, jejichž vzrůst (t. j. vzrůst proletarisace venkova) je důsledek diferenciací a odchodu obyvatel z vesnic, který nutí velkostatkáře, aby se snažili podílet zemědělské dělnictvo půdou; vzniká tak vrstva domkářů, která zajišťuje statkářům pracovní síly a která stojí třídě mezi maloburžoasií a proletariátem. Drobné pozemkové vlastnictví se tak dostává do služebního poměru k vlastnictví velkému. Jedinou skupinou zemědělců, u kterých se hospodářské podmínky nezhoršily, jsou statkáři (nad 100 ha).

Z 32 miliard marek celkového kapitálu na venkově připadalo v té době na 5.500 statkářů asi 11 miliard marek. Tato skutečnost se nám ukazuje ještě v příkřejším světle, když si uvědomíme, že dluhy německého zemědělství v roce 1913 činily kolem 17½ miliardy marek. Inflací roku 1924 bylo sice zemědělství zbaveno všech dluhů, byla mu však také vzata možnost kapitálových investic, jelikož banky poskytovaly dlouhodobý úvěr pouze v omezeném rozsahu. Krátkodobé úvěry pak neumožnily zvýšení zemědělské produkce, nýbrž sloužily pouze k placení daní a úroků a k udržování hospodářství. To mělo za následek, že už v r. 1932 činila zadluženost zemědělství v krátkodobých úvěrech přes 11 miliard marek, při čemž úroky z těchto dluhů byly většinou placeny pouze přijímáním dalších krátkodobých úvěrů. K rychlému stoupání zadluženosti přispívala také vysoká úroková sazba, která činila až 14 %, což představovalo

³⁵ Lenin: Vývoj kapitalismu v zemědělství, str. 152—164.

v roce 1931 sumu 1 miliardy marek. Když v období hospodářské krise v letech 1929 až 1933 banky už nemohly poskytovat další úvěry, hrozila rolnictvu úplná zkáza vlnou exekučních dražeb. Tak na př. v Prusku byla v roce 1931 hnána do dražby 6 × větší rozloha půdy než v šesti letech před první světovou válkou.

Po první světové válce se projevil značný pokles zemědělské produkce (téměř o 36 %). Říšské osidlovací zákony (Reichssiedlungsgesetze) ze dne 11. 8. 1919 a 7. 6. 1923,³⁶ které dávaly rolníkům k dispozici poměrně velké plochy zemědělské půdy, měly zejména za úkol zvýšit tento pokles produkce a omezit aspoň v malé míře útěk zemědělců do přelidněných a hladem a nezaměstnaností trpících měst, což se jim také částečně podařilo.

Již v r. 1878 si vynutili statkáři zavedení ochranných cel na obilí a jiné potraviny a ta způsobila velké zdražení potravin ve prospěch výrobců. Po roce 1902, kdy byl vydán nový celní tarif, měli velkostatkáři stále větší příjmy a žádali stále rozšiřování a zvyšování celního tarifu. Ochranná cla měla za následek nejen zdražení potravin, nýbrž i nedostatek potravin (známý je velký nedostatek masa v Berlíně roku 1908), což ovšem junkerům nevadilo, aby toho nevyužili pro svoje theorie o „všeněmectví“ (Alldeutschtum) a „hladu po půdě“ (Landhunger), které měly pod rouškou nedostatku zemědělské půdy pro výživu německého národa podporovat imperialistické choutky junkerů, zejména na východě.

Hlásnou troubou velkostatkářů byl „Svaz zemědělců“ (Bund der Landwirte, založený r. 1893), který se stal brzo vlivnou stranou v říšském sněmu, zejména když získal pro svou politiku poslance konservativních stran a katolického „Centra“. Asi milion zemědělců se stalo členy tohoto „svazu“, který hájil zájmy pouhých 5000 velkostatkářů. Při volbách do říšského sněmu v roce 1907 rozvinul tento svaz asi podobnou činnost, jakou známe z předvolebního období r. 1933. Pro ilustraci uvedu jeden z letáků Svazu, jakých tehdy kolovalo tisíce. Jde o svolání podepsané 493 „spolkově-konservativními zemědělci“, ve skutečnosti statkáři, kterým vyzvali zemědělce k hospodářskému bojkotu městských obchodů. V svolání se praví: „Dejme si slovo, že budeme kupovat pouze v takových obchodech, jejichž majitelé neagitují proti nám, berme ohled pouze na takové (obchodníky), o jejichž konservativním, antisemitském a nacionálním smýšlení nejsou pochyby. To je povinností všech vlastenců, každého křesťanského Němce.“³⁷ Propaganda, která nabádá pod rouškou „vlastenectví“ k hospodářskému bojkotu politického protivníka, je nejen typická pro junkerské velkostatkáře, nýbrž i pro nacistickou stranu. Když se na demonstraci v Regdsburgu protestovalo proti vysokým ochranným clům, která způsobila, že byly neúměrně zdraženy potraviny, byl nad celým okresem vyhlášen orgánem „svazu zemědělců“ hospodářský bojkot s poznámkou: „my už je vyhladoví-

³⁶ Reichsgesetzblatt 1919, str. 13.

³⁷ Viz o tom: Bürger: Die Agrardemagogie in Deutschland.

me“. Je třeba poznamenat, že tento případ nebyl ojedinělý, nad celými okresy a městy byl takto vyhlášen hospodářský bojkot.

O postavení rolníků a úloze junkerů v období fašistické diktatury budeme mluvit v druhé části příspěvku. V borské Spolkové republice trvá vykořisťování zemědělských dělníků a vesnické chudiny statkáři a kulaky dodnes. Postavení malého a středního rolnictva se nezměnilo a jeho závislost na venkovské buržoazii a finančním kapitálu se stále prohlubuje.

Jiná je ovšem situace v Německé demokratické republice, kde došlo už v září r. 1945 k úplnému převratu venkovských poměrů.“ Feudálním junkerským velkostatkářům je odnímána půda, kterou kdysi uloupili rolníkům, a je vrácena rolníkům. Staleté bezprávi na rolnictvu je odstraněno a reakční svrchovanost junkerů a feudálních pánů na vesnici je zlomena. Rolník se stává svobodným pánem na své hroudě a nejsilnější oporou demokracie na vesnici.“³⁸

II

Soudruh Dimitrov zhodnotil ve svém projevu na VII. světovém kongresu KI 1935 velmi výstižně fašistickou agrární politiku. Řekl tehdy: „Fašismus sliboval zruinovanému, ožebračenému rolnictvu, že zlikviduje dlužní porobu, že odstraní pachtovné a dokonce bez náhrady zcizí velkostatkářskou půdu pro rolníky, kteří nemají půdu a jsou ruinováni. Ve skutečnosti vede k neslýchanému zotročení pracujícího rolnictva trusty a fašistickým státním aparátem a stupňuje do krajnosti vykořisťování základních mas rolnictva velkoagrárníky, bankami a lichváři.“³⁹

Hitler jako agent nejreakčnějších a nejimperialističtějších elementů německého finančního kapitálu a junkerů využil ilusí maloměšťáků, že je možno se zbavit kapitalistické nouze za kapitalismu, a vlastnických, náboženských a nacionalistických předsudků lidových mas. Nacismus se snažil sjednotit pod praporem s hákovým křížem všechny společenské vrstvy. Proto musela nacistická ideologie bezzásadově sjednotit veškeré názory, musela se přizpůsobit potřebám a přáním všech vrstev. To je také vysvětlení, proč nacházíme ve fašistické ideologii tolik rozporů. Hlavním jádrem fašistické strany ve městech se stal jednak lumpenproletariát a ta část neuvědomělého průmyslového dělnictva, která za dlouhé doby nezaměstnanosti hluboko klesla a chytala se ve svém zoufalém boji o denní chléb každého stébla a t. zv. dělnická aristokracie, jednak maloburžoazie (drobní obchodníci), která uvěřila Hitlerovým slibům o zrušení velkoobchodů a trustů. Podobná byla situace na venkově. Také zde byl zemědělský dělník trpící krizí a nezaměstnaností, který čekal od 17. bodu programu nacistické strany⁴⁰ přiděl půdy a tím osvobození od statkářského

³⁸ W. Pieck: Projevy a stati, str. 83.

³⁹ Dimitrov: Výbor z projevů a článků, str. 55.

vykořisťování a masa rolníků, kterým hrozila každým dnem exekuce dražba. Velmi silná byla ovšem také nákaza fašismu mezi mládeží, kterou naplnila hluboká nenávist vůči vítězným mocnostem, což využil fašismus pro její ideologickou přípravu k imperialistickým záměrům.

Již v předešlé kapitole jsme mluvili o tom, jaká byla situace na venkově před Hitlerovým nástupem k moci. Dluhy německého zemědělství činily na začátku krise roku 1929 téměř 12 miliard marek, při tom do této sumy nejsou ještě započteny dluhy za různé renty a výměnky členů rodiny. Přes jednu miliardu marek úroků šlo ročně do kapes bank. Přitom je třeba ještě přihlížet k tomu, že vlivem chronické agrární krise se rolnictvo nepodílelo vůbec na ziscích hospodářského oživení v letech 1924 až 1929. Za takové situace je ovšem jasné, že rolníci příliš lehkomyslně uvěřili fašistickému agrárnímu programu.⁴¹ Na ukázkou, kolik demagogie bylo v tomto programu a co po převzetí moci Hitlerem z něho zbylo, uvedu stručně jeho hlavní body:

1. Venkovské obyvatelstvo má velký význam jako nositel dědičného zdraví, jako páteř branné moci a jako ručitel nezávislé výživy národa (*Bürge der Nahrungsfreiheit*).

2. Národně socialistická strana bojuje proti neúctě k selskému stavu a proti zanedbání zemědělství ve Výmarské republice.

3. V nových zásadách německého pozemkového práva a pozemkové politiky v budoucí říši bude kladen obzvláštní důraz na to, že vlastnické právo k půdě je spojeno s povinností využít půdy pro blaho celého národa.

4. Povinností nového státu bude hospodářskou a kulturní pomocí ukazovat rolnictvu jediné správnou cestu k blahobytu selského stavu, k odstranění lichvy a vysokých úroků a k zlepšení postavení zemědělských dělníků. Proto žádáme řízení zemědělského trhu a tvorby cen s odstraněním spekulace.

5. Nesouhlasíme s postojem nynějších zemědělských organizací k současnému stavu zemědělství.

A nyní se podívejme blíže na jednotlivé body programu. Tak na př. bod č. 1.: Nebudeme se zabývat fašistickým tvrzením, že venkov je pramenem nebo nositelem dědičného zdraví. Tato theorie je naprosto nevědecká a povrchní. Fašistická literatura se touto teorií mnoho zabývala, ve skutečnosti však neměla žádný praktický význam. Mnohem zajímavější je pro nás tvrzení programu, že rolnictvo je „ručitelem nezávislé výživy národa“. Německá fašistická hospodářská politika se snažila zvýšením zemědělské produkce krýt potřebu potravin z vlastních zdrojů. Sledovala tím v podstatě dvojí cíl. V době míru mohla omezením dovozu zemědělských produktů ušetřit devisy na nákup důležitých surovin, nezbytných pro přípravu imperialistické války. Za války

⁴⁰ 17. bod programu nacistické strany zněl: „Žádáme pozemkovou reformu přiměřenou národním potřebám, vytvoření zákona o bezplatné konfiskaci půdy pro obecně prospěšné účely. Odstranění pachtovného a omezení pozemkové spekulace.“

⁴¹ Jde o národně socialistický agrární program, který byl stanoven na schůzi (*Parteiamtliche Kundgebung*) „o poměru NSDAP k venkovskému obyvatelstvu“ ze dne 6. března 1930.

— a to byl hlavní cíl — chtěla zneškodnit následky ev. blokády zásobováním obyvatelstva z vlastních zdrojů. Samozřejmě, že k zvýšení zemědělské produkce bylo třeba zlepšit technický standard zemědělské výroby, to si však vyžádalo velkých kapitálových investic, které si mohli dovolit pouze velkovýrobci — to znamená junkeři a část venkovské buržoasie. Široké masy rolnictva byly jako t. zv. „Reichsnährstand“ (říšská vyživovací skupina) nuceny kupovat velká množství umělých hnojiv, na kterých vydělávaly chemické koncerny a která měla zvýšit hektarové výnosy. Ve skutečnosti došlo sice ke zvýšení zemědělské produkce, avšak nikoli ve prospěch rolníků nebo spotřebitelů, nýbrž ve prospěch statkářů, kteří se zbavili zahraniční konkurence na vnitřním zemědělském trhu a měli tak milionové zisky. Nejmutnější následky měla ovšem pro německé rolnictvo ta skutečnost, že se „smělo“ považovat za „páteř“ německé armády. A je třeba přiznat, že v tomto bodě fašistický program nelhal, rolnictvo bylo skutečně jádrem německé armády. Tato „čest“ stála však německý venkov přes 5 milionů mrtvých v II. světové válce.

K bodu č. 2. a jeho kritice zemědělských poměrů ve Výmarské republice je třeba říci toto. Již r. 1927 se neobyčejně ostře pocítovala chronická agrární krise, která způsobila v celém kapitalistickém světě ohromnou zadluženost malých a středních rolníků. Nepříliš valný hospodářský stav tehdejšího Německa tuto krizi ještě více zhoršil a urychlil, takže vypukla dlouho před periodickou krizí hospodářskou. Je otázka, zdali se situace po roce 1933 zlepšila. A zde je nutno říci, že u velkostatkářů a u venkovské buržoasie ano. Avšak nikoliv díky „prozíravé politice Hitlerově“, jak ráda tvrdívala Goebbelsova propaganda, nýbrž jako důsledek zbrojení a přípravy zásob pro imperialistickou válku. Přes veškerou propagandu a vychvalování nových zemědělských zákonů, přes veškerá Hitlerova tvrzení, že Německo je zemí rolníků, zůstaly široké masy malých a středních rolníků ve stejné dlužní porobě jako ve Výmarské republice. Ukazuje nám to jasně fakt, že v roce 1939 činily dluhy německého zemědělství přes 11 miliard marek, což je pouze o 1 miliardu méně než za nejhlubší hospodářské krise v r. 1932.

Pokud se mluví ve 3. bodě o nových zásadách pozemkového práva, slibuje zde Hitler celému německému rolnictvu to, co pak dal pouze jeho privilegované části — to je vesnickým boháčům — v říšském zákoně o „dědičných dvorcích“ ze dne 29. září 1933.⁴² Nová pozemková politika měla spočívat jednak v rozdělení té části půdy velkostatkářů, která nebyla svými majiteli obdělávána, jednak v osídlení východního území Německa. Skutečnost, že ve fašistickém Německu, ve kterém určovali největší vlastníci půdy — junkeři — spolu s finančním kapitálem směr jak vnitrostátní, tak zahraniční politiky, nemohlo dojít k rozdělení velkostatkářské půdy, nepotřebuje zvláštních komentářů. Šlo zde pouze o předvolební trik, kterým se nacistická strana snažila získat

⁴² Reichsgesetzblatt 1933 díl I., str. 685.

volice mezi deputátníky a venkovskými dělníky. I osídlovací politika byla provedena v zájmu junkerů a větších rolníků. Zatím co ve Výmarské republice bylo vytvořeno na tisíce menších rolnických usedlostí — v roce 1932 jich bylo 9046 s průměrnou rozlohou asi 11 hektarů — koncentroval fašismus své úsilí na vytvoření větších usedlostí. Na příklad v roce 1938 bylo vytvořeno 1456 nových rolnických usedlostí, což je pouze jedna šestina počtu z r. 1932, avšak průměrná rozloha jednotlivých usedlostí byla dvojnásobná (kolem 22 hektarů) a v roce 1941 bylo na německém území vytvořeno již pouze 381 usedlostí, avšak jejich průměrná rozloha se zvýšila téměř na 25 hektarů.⁴³ Junkerům byla pak přidělena ohromná část území v Polsku a v Sovětském svazu, což mělo často za následek nejbrutálnější vyhlazení slovanského obyvatelstva. K bodu č. 4 je možno říci pouze tolik, že k řízení a ke kontrole prodeje a nákupů zemědělských produktů byla zřízena „říšská vyživovací skupina“.⁴⁴ Tato organizace, která kontrolovala celý hospodářský život na venkově, poskytla 400 největším statkářům, kteří vlastnili více půdy než 1,000.000 rolníků, diktaturu nad celým německým zemědělstvím. O tom, jak se zlepšila „pomocí státu“ celková hospodářská situace na venkově, mluvili jsme už v souvislosti s 2. bodem programu. Pokud jde o postavení zemědělských dělníků, došlo ihned v prvních letech fašistické války k značnému zhoršení jejich situace. Po zavedení pracovní povinnosti (Arbeitszwang) v roce 1934,⁴⁵ bylo jim prakticky zakázáno změnit zaměstnání, takže jejich postavení se rovnalo téměř postavení poddaných začátkem 19. století.

V souvislosti s 5. bodem programu bych chtěl pouze poukázat na to, že veškeré zemědělské organizace ve fašistickém Německu v čele s t. zv. „Reichsbauernschaft“ sloužily pouze junkerům a velkostatkářům. Byl zaveden „vůdcovský princip“ a veškeré funkce v těchto organizacích byly přiděleny velkostatkářům. Tak na příklad říšský vedoucí rolnictva a ministr výživy a zemědělství W. Darré, byl zároveň jedním z nejbohatších velkostatkářů v Prusku. Zemědělská politika těchto pánů nesloužila rolnictvu, jak tvrdil časopis pro fašistické rolnictvo se zvučným názvem „Odal, časopis pro krev a půdu,“⁴⁶ nýbrž velkostatkářům.

Není samozřejmě možné vypořádat se, na dvou nebo třech stránkách s celým poměrem fašistické ideologie k rolnictvu, chtěl bych se pouze ještě krátce zmínit o známém hesle „Volk ohne Raum“ (Národ bez prostoru),

⁴³ Kuczynski: Die Geschichte der Lage der Arbeiter in Deutschland 1933—1945, str. 93.

⁴⁴ Fašismus sdružil veškeré výrobce ve svazky, které měly evidenci výroby a prodeje. Svazem výrobců zemědělských produktů byl t. zv. Reichsnährstand.

⁴⁵ Gesetz zur Regelung des Arbeitseinsatzes 15. V. 1934, Reichsgesetzblatt I. str. 381. § 2 zákona zní: President říšského ústavu může nařídit, že osoby, které pracovaly v den vyhlášení jeho nařízení nebo v předcházejících třech letech v zemědělství, mohou být zaměstnány v jiných než zemědělských podnicích nebo povoláních a pro jiné než zemědělské práce pouze s jeho předběžným souhlasem.

⁴⁶ „Odal, Zeitschrift für Blut und Boden.“ O tom, jaké nesmyslnosti předložil v tomto časopise jeho hlavní redaktor W. Darré venkovskému čtenáři, bylo by možno napsat samostatnou knihu.

které se v určité obměně projevilo již za císařského Německa. Zde totiž využila fašistická ideologie rozporů mezi výrobními silami a výrobními vztahy v zemědělství, které vedly v částečně přelidněném Německu k relativnímu nedostatku potravin, aby ospravedlnila svoji agresivní teorii „všeněmectví“ a nedostatečného „životního prostoru“ (Lebensraum). Heslo „Volk ohne Raum“ sloužilo již po první světové válce revanšistům. Hitler je převzal velmi ochotně, jednak aby jím odůvodnil výboje německého imperialismu a jednak, aby pomocí něho dokázal vlivem válečných příprav nedostatečně zásobovanému dělnictvu, že německá území nestačí k výživě německého národa.

Nacistická strana se snažila vypěstovat z kulaků speciální „selskou aristokracii“, která se měla stát agenturou kapitalismu a oporou fašismu na venkově. Věc se zdá na první pohled velmi jednoduchá. Stojí však před námi otázka, proč se zastavila dravost německých velkostatkářů před určitou vrstvou rolníků — lépe řečeno před vesnickými boháči — a proč jí pomáhá dokonce stabilisovat její postavení? Srážejí se zde do jisté míry zájmy jednotlivých statkářů se širokými zájmy německých velkokapitalistů jako celku.

Za prvé je jasné, že junkeři měli chuť na veškerou půdu v Německu, tedy i na půdu vesnických boháčů. Hlavní zájem finančního kapitálu a junkerů jako celku však spočíval v přípravě imperialistické války, od které finanční kapitál očekával miliardové zisky a nová odbytiště pro svoje výrobky, junkeři pak od ní očekávali rozšíření svých latifundií a ohromné plochy půdy na východě a lacinou pracovní sílu, kterou mělo poskytnout zotročené obyvatelstvo porobených zemí. K válce bylo však zapotřebí spolehlivé armády. Bylo jasné, že armáda nemohla být vytvořena z nespolehlivého průmyslového proletariátu, kterého bylo ostatně zapotřebí ve zbrojním průmyslu. Jádrem armády se mohlo stát pouze rolnictvo. Bylo proto nutno získat rolnictvo, nebo aspoň jeho většinu, pro fašistickou politiku a zde nestačily pouhé demagogické sliby. Junkeři se museli proto, aspoň prozatím, „spokojit“ s vykořisťováním zemědělských dělníků a s ohromnými zisky, které plynuly do jejich kapes, jednak vytvořením zásob pro válku a jednak omezením dovozu krmiva a udržením jeho vysokých cen. Rolnictvo, které bylo hlavním odběratelem krmiva, doplatilo samozřejmě na tyto machinace statkářů.

Za druhé se projevily na vesnici vlivem diferenciací, která se stále prohlubovala, značné rozpory mezi třemi základními vrstvami německého venkova — to je mezi junkery, kulaky a ohromnou masou domkářů a malých a středních rolníků. V oblastech s „pruskou cestou vývoje v zemědělství“ stály kulačké vrstvy často ostře proti junkerskému velkostatku, a to zejména proto, že mu nemohly v hospodářském boji dobře konkurovat, v druhé řadě pak poloseudální privilegia junkerů překážela často plnému uplatnění kulaků v politickém a veřejném životě na venkově. Bylo tedy třeba aspoň do určité míry vyrovnat zájmy mezi kulaky a statkáři. Jako další činitel přistupuje tu skutečnost, že většina venkovského obyvatelstva v těchto oblastech se skládala z domkářů

a deputátníků s malým přidělem půdy, což je stavělo „mezi maloburžoasií a proletariát, avšak blíže k tomuto“ (Lenin). Tyto masy, i když nebyly nikterak revolučně naladěny, nemohly samozřejmě tvořit spolehlivou oporu kapitalismu na venkově. Ze všech rolnických vrstev, a to platí pro celé Německo, se mohlo stát pouze kulactvo pevnou oporou a agenturou kapitalismu na venkově. Pouze oni mohli vedle statkářů zavedením mechanisace zvýšit zemědělskou produkci, což bylo nezbytně nutné pro vedení imperialistické války. Jen proto privilegovala fašistická vláda vesnické boháče a část středních rolníků, jen proto chtěla vytvořením „dědičných rolnických dvorů“ zabránit diferenciaci kulaků.

Fašismu nešlo tedy nikterak o „záchranu selského stavu“, ani o návrat „k starodávné harmoničnosti a společenství zájmů“, který prý existoval v staré germánské vesnici, nešlo mu také o záchranu německé „krve a půdy“ před jedem marxismu a liberalismu, který prý rozdělil německou vesnici na zadluženého rolníka a židovského lichváře, jak tvrdila Goebelsova propaganda, nýbrž o ochranu a podporu vesnických boháčů — o podporu kapitalismu na venkově. Všechny zákony fašistického zemědělského práva směřovaly k tomuto cíli. Jedním z nejdůležitějších z nich je zákon o „dědičných rolnických dvorcích“, který byl vyhlášen dne 29. září 1933 a vstoupil v platnost dne 1. října 1933. Obsahuje 61 paragrafů, které jsou rozděleny do 7 hlav. V úvodním prohlášení zákona se praví: že říšská vláda schválila tento zákon ve snaze napomáhat úměrnému rozdělení malých a středních usedlostí, které jsou jediným prostředkem k zachování zdravého selského stavu, jako krevního pramene (Blutquelle) německého národa, a ve snaze chránit selské usedlosti před zadlužením a rozparcelováním. Celý tento úvod, který byl prohlášen za základní myšlenku zákona, nebyl však ničím jiným než pouhou demagogií k oklamání malého a středního rolnictva. Skutečnost vypadala zcela jinak, než jak slibovala fašistická vláda. Nedošlo nikterak k povznesení drobného rolnictva, nýbrž k ruinování nejširších rolnických mas. Fašistická vláda nebyla vládou rolníků, jak o sobě tak ráda tvrdila, ale vládou finančního kapitálu a junkerů.

První oddíl zákona (§§ 1.—10) pojednává o velikosti a vzniku dědičných dvorců a o příslušenství dědičných dvorců (jako je strojový park atd.) Podle § 23 se může stát dědičným rolnickým dvorcem (Erbhof) pouze taková usedlost, jejíž výměra je větší než 7,5 ha a menší než 125 ha. Výjimky u statků větších než 125 ha, mohl podle § 5 zákona povolit říšský ministr pro výživu a zemědělství, a to tehdy, šlo-li o statek s méně hodnotnou půdou nebo o statek, na kterém sídlil jeden rod déle než 150 let, nebo byl-li majitelem statku „zasloužilý Němec“, po případě „rod zasloužilého Němce“, nebo vytvořil-li na statku sídlící rod kulturně nebo historicky cenné budovy, jejichž údržba vyžadovala větších nákladů, takže nemohly být hrazeny z výnosu menšího statku. Ustanovení § 5 umožnilo téměř všem pruským junkerům podílet se na výhodách zákona. Další výjimky, šlo-li o usedlosti menší než 7,5 ha, mohly být

povoleny pěstitelům vinné révy a větším zahradníkům (§ 6), tedy tam, kde druh výroby připouštěl kapitalistický charakter hospodářství. Už z toho, co jsem nyní uvedl, jasně vyplývá, že zákonodárci nešlo „o úměrné rozdělení malých a středních rolnických usedlostí“, jak se pravilo v úvodním prohlášení zákona, neboť usedlosti nad 7,5 ha nepatří už nikterak k malým usedlostem a v krajích s hodnotnější půdou (na př. v údolí Rýna, v řepných oblastech, nebo u pěstitelů tabáků a vinné révy) většinou nepatří ani ke středním usedlostem. Zákonodárci šlo spíš o to, umožnit úplnou kapitalisaci usedlostí nad 7,5 ha a menší usedlosti (jichž byla většina) dát na pospas bankám a věřitelům k hromadnému vyvlastnění. Že t. zv. dědičné rolnické dvorce byly kapitalistického rázu, vyplývá už z té skutečnosti, že naprostá většina jich používala po celý rok námezdní pracovní síly, což je charakteristickým znakem každého kapitalistického zemědělství.

K. Blomejer, profesor na jenské universitě a fašistický odborník pro selské právo, snažil se ve své práci „Deutsches Bauernrecht“⁴⁷ čtenářům namluvit, že „většina německých selských hospodářství se stala 1. října 1933 dědičnými selskými usedlostmi“.⁴⁸ Že toto tvrzení není pravdivé, vyplývá jasně ze statistiky, kterou uvedl Lenin ve své práci „Vývoj kapitalismu v zemědělství“.⁴⁹ Čísla jsou uvedena podle výsledků soupisu z roku 1895.

skup. hosp.	počet. hosp.	zemědělská plocha
do 2 ha	3236.000	1808.000 ha
od 2—5 ha	1016.000	3286.000
od 5—20 ha	999.000	9722.000
od 20—100 ha	282.000	9870.000
od 100 — a více ha	25.000	7832.000
Celkem	5558.000	32518.000 ha

Tato čísla jsou sice zastaralá potud, že počet hospodářství se změnil zejména tím, že se zmenšilo území Německa po I. světové válce, porovnáme-li však tuto statistiku s tím, co uvedl Huppertz ve své práci z r. 1939,⁵⁰ kde se odvolává na soupis rolnických hospodářství z roku 1925⁵¹ (který nemám bohužel k dispozici), můžeme s určitostí říci, že v roce 1933 bylo v Německu kolem 5,3 rolnických hospodářství. Hospodářství s rozlohou od 0,5 ha do 7,5 ha bylo přibližně 4,4 milionů, to je asi 84 % všech hospodářství. Zákon se tedy vztahoval na 1 milion hospodářství, což je o něco méně než $\frac{1}{5}$ všech hospodářství v Německu. Profesor Blomejer uvedl dále ve své práci na straně 90: „Počítalo se s milionem dědičných dvorců, avšak pouze kolem 680.000 statků se stalo 1. října 1933 dědičnými rolnickými dvorci“. Blomejer zde zřejmě již zapomněl, co řekl na

⁴⁷ Německé selské právo.

⁴⁸ Blomejer: Deutsches Bauernrecht, str. 90. (Berlin 1937.)

⁴⁹ Lenin: Vývoj kapitalismu v zemědělství, str. 153.

⁵⁰ Huppertz: Räume und Schichten bäuerlicher Kulturformen in Deutschland, str. 64.

téže stránce jednu větu před tím, totiž, že „většina německých zemědělských hospodářství se stala vyhlášením zákona dědičnými rolnickými dvorci“. Na jeho omluvu je třeba říci, že jeho tvrzení, i když není pravdivé, je rozhodně v naprostém souladu s fašistickou propagandou, neboť i fašističtí propagandisté doufali, že jim čtenář uvěří, že v Německu je pouze 700.000 rolnických hospodářství, přestože na venkově žilo ještě v roce 1930 přes 32 % všeho německého obyvatelstva a přibližně 20 milionů obyvatel se živilo provozováním zemědělství. Už z toho, co jsem nyní uvedl, jasně vyplývá, že zákon o dědičných rolnických dvorcích nesplnil sliby dané rolnictvu v 17. bodu národně socialistické strany, o kterém jsme už mluvili.

Druhý oddíl zákona (§§ 11–18) pojednává o vlastníkovi dědičného dvorce. Jen vlastník dědičného dvorce se mohl nazývat „sedlák“ (Bauer). Ostatní vlastníci zemědělských usedlostí se „směli“ nazývat pouze „zemědělci“ (Landwirte). Způsobilým stát se „sedlákem“ (Bauernfähig) byl pouze ten, kdo byl vlastníkem dědičného dvorce, německým státním občanem, arijského původu, způsobilý k právním činům, dále kdo měl počestnost (Ehrbarkeit) a způsobilost usedlost řádně obhospodařovat. Těchto pět předpokladů mělo podle fašistické nauky napomáhat vytvořit takového rolníka, který by pracoval na vlastní půdě, pečoval o svoji rodinu a udržoval svoje hospodářství v takovém stavu, aby se mohlo stát základem výživy i pro další generaci.

Za říšského občana byl pokládán pouze ten, kdo byl německé nebo druhově příbuzné krve a „dokázal-li svým chováním, že je ochoten a schopen věrně sloužit německému národu a říši“.⁵² Jelikož však za výhradního nositele ideí odpovídajících „německému smýšlení“, to znamená i „věrnosti sloužit německému národu“ byla uznávána národně socialistická strana, byla podmínka německého státního občanství vždy posuzována s hlediska příslušnosti nebo poměru k této straně. Pokud jde o podmínku arijského původu (Erfordnis deutschen oder stammesgleichen Bluts (§ 13), je zákon o dědičných rolnických dvorcích mnohem přísnější než norimberské zákony.⁵³ Pouze ten, kdo mohl dokázat, že jeho předkové v přímé linii až do 1. ledna 1800 (a to včetně všech dne 1. ledna 1800 žijících) byli arijského původu, byl považován „za nositele německé nebo druhově příbuzné krve“. Právní praxe stanovila zde pouze dvě výjimky a to za prvé bylo-li otcovství k nemanželskému dítěti sporné nebo pochybné, platila až do důkazu opaku právní domněnka, že otec dítěte je arijského původu, za druhé bylo možno, opět až do důkazu opaku, považovat za arijského původu předky z jedné linie, nebylo-li pro různé překážky možno zjistit jejich přesný rodokmen a to zejména tehdy, byly-li důkazy v druhé linii vedeny přes rok 1800.

⁵¹ Landwirtschaftliche Betriebszählung z 16. června 1925.

⁵² Norimberské zákony, Reichsgesetzblatt 1935 díl I., str. 1145.

⁵³ „Gesetz zum Schutz des deutschen Blutes und der deutschen Ehre“, ze dne 15. 9. 1935, Reichsgesetzblatt 1935 díl I., str. 1114.

Co se týče podmínky způsobilosti k právním činům, platila ustanovení občanského zákona.⁵⁴ Ustanovení o „počestnosti sedláka“ mělo podle komentáře k zákonu vytvořit u majitelů dědičných dvorců „zvláštní stavovskou čest, podobně jako u jiných povolání a důstojnického stavu“.⁵⁵ Ztráta čestných práv občanských a vězení v káznici má zásadně za následek ztrátu „počestnosti“, avšak zde může zvláštní soud pro dědičné rolnické dvorce (Anerbegericht), který není vázán usnesením nebo rozsudkem trestního soudu, stanovit výjimky. Záleží při tom na celkovém chování odsouzeného a jeho poměru k říši. Jinými slovy, jednalo-li se o příslušníka národně socialistické strany, který projevil podle fašistické právní praxe už svým členstvím v Hitlerově straně svůj dobrý poměr k říši, nebylo těžké prohlásit jej za „počestného“. Naproti tomu politická činnost v Komunistické straně Německa před rokem 1933 byla podle usnesení zemského soudu pro dědičné dvorce v Celle naprosto neslučitelná s „počestností sedláka“.⁵⁶ Tak jako všechny podmínky a potřebné vlastnosti k dosažení „čestného názvu sedláka“ měla i poslední podmínka, t. j. způsobilost dvorec řádně obhospodařovat, podle fašistické nauky právně a hospodářsky upevnit „spojitost mezi půdou a krví“. Že však svatější než „spojitost půdy a krve“ byly hitlerovcům zájmy německých bankérů, ukazuje jasně § 15 odst. 2, který mimo jiné praví: i když rolník vyhovuje všem požadavkům, neumí-li však obhospodařovat svůj statek takovým způsobem, aby mohl splatit dluhy,⁵⁷ bude na návrh zemského vedoucího rolníků (Landesbauerführer), správa a brání užitků převedeno na manžela nebo dědice „sedláka“. Neplnění vyživovací povinnosti vůči rodičům, a to zvláště tehdy, byli-li následkem toho odkázáni na veřejné prostředky a neplacení úroků mělo stejné následky.

Zájmy jednotlivých kulaků byly tedy až v druhé řadě za zájmy bankérů a kapitalistů. Důležité je ustanovení § 16 zákona, podle kterého přes to, že majitel usedlosti přestává být „sedlákem“, to znamená ztrácí t. zv. „Bauernfähigkeit“ zůstává usedlost nadále dědičným rolnickým dvorcem. Na místo „sedláka“ nastupuje zákonný dědic a není-li zákonných dědiců, je zemský vedoucí rolnictva oprávněn navrhnout soudu kandidáta podle vlastního uvážení. Usedlost tedy nemohla v žádném případě ztratit povahu dědičného rolnického dvorce, měnil se pouze držitel (usedlost patřila celému rodu). Tím měla být uskutečněna zásada programu fašistické strany, že společný užitek (t. j. užitek celého rodu) je přednější než užitek jednotlivce. Ve skutečnosti zde šlo však o omezení diferenciací kulackých hospodářství, jelikož dělení dvorců mezi dědice bylo vyloučeno.

Třetí oddíl zákona (§§ 19–36) pojednává o dědičné posloupnosti. Německá fašistická právní nauka považovala tento oddíl zákona za nejdůležitější. Viděla

⁵⁴ Viz § 6 B. G. B.

⁵⁵ Baumecker: Handbuch des Großdeutschen Erbhofrechts, str. 204.

⁵⁶ Viz o tom Juristische Wochenzeitschrift, ročník 34, str. 2958.

⁵⁷ Exekuční dražba byla, jak uvidíme dále, vyloučena.

v něm smysl celého zákona, tvrdila, že tento oddíl zajišťuje ve zvýšené míře způsob, kterým přechází usedlost z pokolení na pokolení, při čemž je prý právě v těchto ustanoveních zdůrazněna spojitost „mezi hroudou a rodem“. Pro nás je důležité to, že při smrti rolníka přešla celá usedlost na jednoho dědice, ostatní dědicové dědili pouze takový majetek zůstavitele, který nebyl součástí dědičného dvorce. Zabránilo se tím rozdělení statku mezi sourozenci, jak bylo v některých krajinách Německa zvykem. Dědic usedlosti nemusel již vyplácet ostatním dědicům jejich podíly v penězích, nebo je hypotékárně zajistit, což mělo často za následek úplně zadlužení statku i na několik let. Na druhé straně vedlo toto ustanovení „k vytlačování milionů rolnických synů a dcer z vesnic a k jejich přeměně v paupery“, ⁵⁸ a k vytvoření t. zv. „aristokracie mezi dětmi“ uvnitř rodin kulaků, která tím, že jí fašismus dal větší práva než jejím mladším sourozencům, byla mu zavázána poslušností. Zákon zde napomáhá upevnění a rozvoji buržoasního rolnictva tím, že zabráňuje dalšímu rozdělení kulackých statků mezi sourozence, právě tak jako vyloučením všech dědiců zůstavitele, pokud jde o nemovitosti dědičného dvorce a jeho příslušenství, zabránil hypotékárnímu zajištění dědictví, které vedlo často k velké zadluženosti hospodářství. Dále je pro nás důležitá ta skutečnost, že dluhy zemřelého rolníka se neplatily z majetku dědičného dvorce, nýbrž pokud to bylo možné, z ostatního majetku pozůstavitele (§ 34). Podle § 21 zákona nemají nemanželské a adoptované děti dědičné právo. Z dědictví jsou téměř vyloučeny i ženy (§ 20). Nacistická nauka odůvodňovala přednost bratra a bratrance v dědičné posloupnosti před dcerou tím, že prý dvorec dává svému majiteli jako svému správci úkol opatrovat a udržovat jej pro celý rod. Tento úkol nemůže však podle nacistické nauky plnit dcera pozůstavitelova, protože svým sňatkem přebírá zároveň povinnost darovat svému manželovi děti a přispívat při rozvoji jeho rodu. Její děti již patří k jinému rodu a mají i jiné jméno. Žena byla tedy pouze věčnou otrokyní muže, nástrojem pro plození potomků, takové bylo podle fašistické nauky její „svaté“ a „přirozené“ poslání.

Další oddíl (§§ 37–39) pojednává o zcizení, zatížení a exekuci dědičných dvorců. Podle § 37 zákona je dědičný dvorec zásadně nezcizitelný a hypotékárně nezatížitelný. Pouze zvláštní soud (t. zv. Aengericht) může ve zvláštních případech povolit zcizení nebo zatížení usedlosti. Stejným způsobem je usedlost chráněna před exekuční dražbou z peněžité pohledávky (§ 38). Výjimky existují v případě veřejné pohledávky, avšak zde mohl okresní vedoucí rolnictva (Kreisbauernführer) prohlásit jménem říšské vyživovací skupiny, že přebírá pohledávku za usedlost.

Avšak ani ve fašistickém Německu neustal konkurenční boj mezi jednotlivými kapitalisty a je proto zcela jasné, že za takových okolností nechtěly banky a spořitelny nadále poskytovat dědičným dvorcům úvěr. Tím vznikl u dědič-

⁵⁸ Dimitrov: Výbor z projevů a článků, str. 56.

ných dvorců problém poskytnutí investičního úvěru a úvěru vůbec. Fašistická vláda rozšířila proto zákon o oddlužení⁵⁹ ve prospěch dědičných dvorců, a to v tom smyslu, že tam, kde pro předlužení usedlosti⁶⁰ nemohlo podle všeobecných předpisů zákona dojít k oddlužení, bylo zavedeno zvláštní řízení, které mělo v každém jednotlivém případě umožnit přizpůsobení dluhů výrobní kapacitě usedlosti. Za tímto účelem dala průmyslová banka k dispozici 65 milionů marek. Proces oddlužení dědičných dvorců probíhal až do roku 1936, mezitím co u ostatních usedlostí byla celá akce zakončena již v létě 1934. V období, kdy $\frac{2}{3}$ všech zemědělských usedlostí v Německu měly dluhy ve výši $\frac{1}{3}$ celkové ceny usedlosti a dluhy více než $\frac{1}{5}$ všech usedlostí přesahovaly dokonce cenu samotné usedlosti, poskytovala tedy fašistická vláda pomocí průmyslové banky úzké vrstvě rolnické buržoasie dar v ceně 65 milionů marek. Třídnost těchto zákonů nepotřebuje dalších důkazů.

Další oddíly zákona pojednávají o zvláštních soudech pro záležitosti dědičných dvorců (Anerbegericht, Erbhofgericht, Reichserbhofgericht) o pozemkové knize a o rejstříku pro dědičné dvorce. V souvislosti se zvláštními soudy pro záležitosti dědičných dvorců je třeba poukázat na to, že se zde fašismus pokusil dokázat „lidovost“ svého soudnictví tím, že na každém zvláštním soudě seděli jako přisedící dva rolníci (§ 41 odst. 2). Tito přisedící nebyli však nikterak voleni, nýbrž byli podle § 44 zákona jmenováni justiční správou na návrh vedoucího rolnictva, takže se stali svým výběrem doménou fašistických statkářů a kulaků a zároveň sloužili ke klamání širokých mas a k posilování důvěry ve fašistický soud.

Dále pak podle § 55 zákona o dědičných dvorcích a § 42 nařízení o provedení zákona o dědičných dvorcích⁶¹ byly dědičné dvorce osvobozeny od dědické daně, od převodní daně z pozemků a z obecných dávek. Při poměrně vysokých daňových sazbách (u dědické daně činila téměř 10 %) plynuly tímto způsobem další miliony marek do kapes venkovské buržoasie.

Závěrem je tedy možno říci, že zákon o dědičných dvorcích zajistil úzké vrstvě německých rolníků — a to hlavně fašisticky smýšlejícím nebo s fašismem sympatisujícím kulakům — privilegované postavení vůči ostatním rolníkům. Fašistické právo vybudovalo z této vrstvy na německé vesnici agenturu kapitalismu a fašismu, která měla v imperialistické válce vedle zemědělské velkovýroby, jež měla v tomto směru hlavní úkol, zajistit nezávislost německé zemědělské výroby od zahraničních trhů. Zákon upevňuje hospodářsky dědičné dvorce a omezuje diferenciaci venkova tím, že zakazuje jednak hypotékární zajištění dědictví a dluhů, jednak dělení movitostí i nemovitostí mezi sourozence a ostatní zákonné dědice. Ustanovení o dědické posloupnosti (§§ 19—36) vytvořily uvnitř rodin majitelů dědičných dvorců „dětskou aristokracii“:

⁵⁹ Schuldenregelungsgesetz ze dne 1. 6. 1933, Reichsgesetzblatt 1933, str. 331.

⁶⁰ To znamená tam, kde dluhy přesahovaly cenu usedlosti.

⁶¹ Erbhofrechtsverordnung ze dne 21. XII. 1936, Reichsgesetzblatt I., 1069.

Zákon dával nejstarším synům veškerá práva, neboť pouze oni se mohli stát „správcí“ majetku rodu, což znamená ve skutečnosti dědici veškerého jmění, ovšem za předpokladu, že vyhovovali podmínkám uvedeným v §§ 11–18. Nevyhovoval-li žádný ze synů pozůstavitele podmínkám zákona (to jest nebyl-li Bauernfähig) nebo neměl-li zůstavitel synů, nastupují bratři, synovci a bratrančí nebo další příbuzní mužského rodu, nebylo-li jich, mohl zemský vedoucí rolnictva navrhnout zvláštnímu soudu (Anerbegericht) kandidáta podle vlastního uvážení. Při posuzování jednotlivých kandidátů na „správcovství“ dvorců hrála samozřejmě největší úlohu t. zv. „počestnost sedláka“, která umožnila jednak vyloučit z kandidátství všechny antifašisty, jednak dávala přednost členům fašistické strany. „Sedlák“ nemohl sice úplně volně disponovat nemovitostmi, dvorce i soukromé vlastnictví bylo do určité míry omezeno tím, že zcizení nebo hypotékární zajištění dluhů mohl povolit pouze zvláštní soud. V praxi však postupoval tento soud tak, že zcizení dvorce vždy doporučoval, ovšem za předpokladu, že nový nabyvatel vyhovoval podmínkám uvedeným v §§ 11 až 18 zákona. Pokud jde o hypotékární zajištění dluhů je třeba poznamenat, že na jedné straně byly zákonem o oddlužení dědičné dvorce téměř osvobozeny od všech dluhů a na druhé straně odpadl tím, že dědictví nebylo děleno mezi zákonné dědice, jeden z hlavních důvodů zadluženosti dvorců, nehledě k tomu, že dvorce byly osvobozeny od obecných dávek a měly v daňových záležitostech značné výhody.

K tomu přistupuje ještě ta skutečnost, že v době války dodal fašistický stát kulakům miliony levných pracovních sil z řad válečných zajatců a porobeného východního obyvatelstva. Přesto však nesmíme úlohu kulaků ve fašistickém zemědělství přeceňovat. Nacistická zemědělská politika byla řízena úzkou vrstvou velkostatkářů - junkerů, kteří vlastnili 36 % veškeré půdy v Německu. Oni hráli rozhodující úlohu v říšské vyživovací skupině (Reichsnährstand), která sdružila veškeré výrobce zemědělských produktů a poskytla jim přesnou evidenci zemědělské výroby. Statkářům připadaly největší zisky a jim se také dostávalo nejrozsáhlejší podpory fašistického státního aparátu.

ФАШИСТСКИЕ ПОПЫТКИ УКРЕПИТЬ КАПИТАЛИЗМ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ ГЕРМАНИИ

Карел Литш

Через всю историю немецкого крестьянства в 19 и 20 ст. красной нитью проходят последствия столь роковой для крестьянства в Пруссии земельной реформы Штейна-Гарденберга. Благодаря тому, что революция 1848 года не закончилась победой, в Пруссии сохранились феодальные крупные земельные владения. Экономическое и политическое господство юнкеров в Восточной Пруссии, этого «наиболее реакционного, шовинистского и милитаристского слоя немецкого народа» (Пик), осталось непоколебленным. Только демократическая земельная реформа в Германской Демократической Республике возвратила крестьянам землю, которая была в течение четырех веков отнята у них юнкерством.

Партия Гитлера, которая в своей программе с неслыханной демагогией обещала крестьянству освобождение от уплаты земельной ренты и «отвечающую национальным нуждам земельную реформу» (программа НСНРП) проводила в течение всего периода своей диктатуры явно враждебную крестьянам политику. Фашистское государство было заинтересовано не в том, чтобы обеспечить питание населения, а в том, чтобы обеспечить наиболее высокий доход для юнкерства, которое вместе с представителями промышленного и финансового капитала привели нацистов к власти. Имперский закон о наследственном крестьянском дворе от 29 сентября 1933 года предоставил известные выгоды только кулакам и определенной части средних крестьян, т. е. всего только одной шестой всего крестьянства Германии, и тем самым укрепил капитализм в сельском хозяйстве. Положение мелких крестьян и известной части средних крестьян не улучшилось, о чем свидетельствует тот факт, что в 1939 году задолженность немецкого сельского хозяйства, несмотря на издание закона об урегулировании задолженности, составляла только на один миллиард марок менее, чем в 1932 г., являвшегося годом наибольшего кризиса.

ZU DEN FASCHISTISCHEN VERSUCHEN DEN KAPITALISMUS IN DER DEUTSCHEN LANDWIRTSCHAFT ZU BEFESTIGEN

Karl Litsch

Wie ein Faden ziehen sich durch die ganze Geschichte des deutschen Bauerntums im 19. und 20. Jahrhunderts die Folgen der für die Bauern in Preußen so schicksalsvollen Stein-Hardenbergischen Agrarreformen. Da es nicht gelang die Revolution von 1848 siegreich zu Ende zu führen, blieb der feudale Großgrundbesitz in Preußen unangetastet. Die wirtschaftliche und politische Macht der ostelbischen Junker, der „am meisten reaktionären, chauvinistischen und militaristischen Schicht im deutschen Volk“ (Pieck) ungebrochen. Erst die demokratische Bodenreform in der Deutschen Demokratischen Republik gab den Bauern den Boden, der ihnen im Laufe von fast vier Jahrhunderten von den Junkern geraubt wurde.

Die Hitlerpartei, die den Bauern in ihrem Programm mit einer unglaublichen Demagogie die Befreiung vom Bodenzins und „eine den nationalen Bedürfnissen angepaßte Bodenreform“ (Programm der NSDAP) versprach, führte in der Zeit ihrer Diktatur eine durchwegs bauernfeindliche Politik durch. Dem faschistischen Staat ging es nicht auf die Sicherung der Volksernährung, sondern auf die Sicherung möglichst hoher Gewinne für die Junker an, die gemeinsam mit den Industrie- und Finanzkapitalisten dem Nazismus zur Macht verhalfen. Das Reichserbhofgesetz vom 29. September 1933 brachte nur den Großbauern und einem Teil der Mittelbauern — daher nur einem Sechstel aller Bauern in Deutschland — gewisse Vorteile, und befestigte so den Kapitalismus in der Landwirtschaft. Die Lage der Kleinbauern und eines Teiles der Mittelbauern verbesserte sich nicht, was schon daraus hervorgeht, daß im Jahre 1939 die Schulden der deutschen Landwirtschaft trotz Schuldenregelungsgesetz nur um eine Milliarde Mark weniger betrugen als im größten Krisenjahr 1932.